

עידן המועדים

הלכות ראש השנה (תשע"א)

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף שליט"א ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

עירוב תבשילין

א. השנה חל ראש השנה בימים חמישי ושישי [וכך יחול גם בשנה הבאה], ומיד במוצאי יום-טוב שני של ראש השנה נכנסת השבת. חכמינו ז"ל, אסרו לבשל או לאפות ביום-טוב לצורך שבת, והתירו לעשות כן רק על ידי הנחת "עירוב תבשילין" (שולחן ערוך סימן תקכו, א). דהיינו, שהאדם יניח פת ותבשיל מערב יום-טוב (ביום רביעי) לכבוד שבת, כדי שיהיה ניכר שהוא אינו מתחיל ביום-טוב בבישול ובאפיה לצורך שבת, אלא רק גומר את ההכנות של שבת שכבר התחיל לעשותן מערב יום-טוב (דמ"א ס"ט) (ואם הניח תבשיל בלבד, מותר לו לבשל לכתחילה, ובדיעבד אף לאפות ביום-טוב לצורך השבת (מ"ב, ו). ואם הניח פת בלבד, יש להתיר לו אפיה בלבד (רע"ו).

והדבר ברור שהעירוב תבשילין אינו מתיר חילול יום-טוב, אלא רק את ההכנה מיום-טוב לשבת, והמלאכות צריכות להעשות באופן המותר ביום-טוב.

ב. שיעור חתבשיל וזפת – שיעור התבשיל שמניח לצורך העירוב הוא כזית (27 גרם) ומעלה (ש"ע, ג, ו), ומהפת טוב להחמיר להניח שיעור כביצה (54 גרם) (דמ"א, ג), ועדיף יותר שתהיה פת שלימה כדי שיוכל להשתמש בה ללחם משנה בשבת (מ"ב, יא, וז) (כדלהלן בסעיף ב).

ג. איזח תבשיל – התבשיל של העירוב יכול להיות מבושל או צלוי או כבוש (ש"ע, ה), ובלבד שיהיה דבר שראוי ללפת ולאכול עימו את הפת (ש"ע, ד). ורבים נוהגים להניח לשם עירוב תבשילין פיתה וביצה [ויש להקפיד לקחת ביצה גדולה שיש בה שיעור כ"ל]. וטוב להדר לקחת לחם שלם ותבשיל חשוב, כגון בשר או דגים (מ"ב, ח ויא), בפרט בזמן הזה שיש מקררים חשמליים (רפ"א).

ד. זמן הנחת העירוב – זמן הנחת העירוב הוא החל מליל ערב יום-טוב (דהיינו מיום שלישי בלילה, אך לא לפני כן), עד סמוך לשקיעת החמה למחרת (רפ"ב) (ובדיעבד, רשאי להניחו אפילו בתוך זמן ביק-השמשות (דמ"א, א) ומברך עליו (רפ"ג).

ה. ברכת ונוסח העירוב – בשעה שמניח את העירוב בערב יום-טוב, מחזיקו בידו, ומברך: "ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציונו על מצות עירוב". - ולאחר מכן, יאמר נוסח זה בשפה המובנת לו: "בעירוב זה יהיה מותר לנו לאפות ולבשל ולהדליק הנר ולעשות כל צרכינו מיום-טוב לשבת" (הברכה והנוסח מופיעים גם במחזור. והנוסח בארמית הוא: "בדין עירובא יאה שרי לנא לאפווי ולבשולי ולאדלוקי שרגא ולמיעבד כל צרכנא מיום-טוב לשבת" (ש"ע דמ"א, יב). - ואם ייחד העירוב, אך שכח לברך ולומר הנוסח הנ"ל, בדיעבד אינו מעכב (מ"ב, וז). - ונכון שהאשה תשמע את הברכה מפי בעלה ותענה "אמן", וכן תשמע את הנוסח הנ"ל, כי עיקר העירוב נעשה בשבילה שהיא עוסקת בצרכי הבית בבישול וכו' (ובדיעבד אין זה מעכב) (רפ"ו).

ו. בישול ביום-טוב ראשון לכבוד שבת – אף על פי שהניח עירוב תבשילין, מכל מקום אסור לאפות ולבשל ביום-טוב הראשון של ראש השנה (יום חמישי) לצורך שבת, אלא רק ביום-טוב השני (יום שישי) (ש"ע, ג).

מנהגי ערב ראש השנה

א. תפילה, שופר, חזרת נדרים – בתפילת שחרית בערב ראש השנה אין אומרים וידוי ונפילת אפיים (ש"ע תקפ"א, ג) [ובסליחות, אם התחילו באמירתן קודם עלות השחר, וקרה שהגיעו לידוי ונפילת אפיים קודם הנץ החמה, יש לאומרם (ע"י מ"ב ש"ס, כג; מו*)]. ואין תוקעים בשופר בערב ראש השנה (דמ"א ס"ט) [אפילו בבית. ואם צריך להתלמד, יתקע בחדר סגור (בא"ח, ש"א נצבים, ב; מ"ב ש"ס, כד)], ונוהגים לעשות חזרת נדרים (כה"ח ש"ס, צ"ט).

ב. תשובה – בערב ראש השנה ישים כל אדם על ליבו לשוב בתשובה, ובפרט מעבירות שבין אדם לחבירו, ולא ימתין עד ערב יום-הכיפורים לבקש מחילה מחבירו, אלא יקדים עצמו למצוה, וכל היום יעסוק בתורה ובמצוות (חיי אדם קל"ח, ה).

ג. טבילה, תענית, צדקה – יש נוהגים לטבול במקוה טהרה (דמ"א תקפ"א, ד; בא"ח ש"ס, ג), ויש נוהגים להתענות (ש"ע ש"ס, ב וע"י תקצ"ד, ב), ויש נוהגים ללכת לבית הקברות ולהרבות שם בתחינות (דמ"א תקפ"א, ד; בא"ח ש"א עקב, טו ונצבים, ב), משום שבית-הקברות הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפילה מתקבלת שם יותר (מ"ב ש"ס, כז) (ואם לא היה בבית הקברות ל' יום, צריך לברך "ברכת אשר יצר אתכם בדין", בשם ומלכות (ש"ע רכ"ד, יב)), ונותנים צדקה לעניים (דמ"א ש"ס).

ד. תספורת וביגוד – מנהג ישראל להסתפר בערב ראש השנה, ולובשים בגדים נאים לכבוד יום-טוב, להראות שאנו שמחים ובטוחים בחסדי ה' שיוציא לאור משפטינו לחיים טובים ולשלום (ע"י ש"ע תקפ"א, ד).

ה. לימוד חתפילח – ראוי לכל אדם לתת את ליבו קודם ראש השנה, לעבור על סדר התפילה והפיוטים וללמוד פירושם כדי שיהיו שגורים בפיו, וילמד זאת גם לבניו (מטה אפרים תקפ"א, נח).

ו. תפילת מנחה – יזהר האדם בתפילת מנחה של ערב ראש השנה להתפלל במתינות ובכוונה, מפני שהיא התפילה האחרונה של השנה (בן איש חי נצבים, ב).

ז. חזלקת נרות – מדליקים נרות לכבוד ראש השנה (שעה: 6:37), ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב" (מ"ב רס"ג, כד). ונכון שהנשים לא תברכנה ברכת "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות, ותצאנה ידי חובה בברכת "שהחיינו" שמברכים בקידוש (ס"ב). – ויש להכין נר נשמה, כדי שיוכלו להדליק באמצעותו את הנרות ביום השני וכן ליום שבת [וכן המשתמשים ב"פתיל צף", כינו אותו, אך מעיקר הדין יש אומרים שמוותר להשחילו גם ביום-טוב (ש"ע ש"ט הלוי ט, קכח ועוד), אבל אם החור סתום, אין להשחילו בו הפתיל].

* הבהרה: סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, יום-טוב או ימים נוראים. ש"ע=שולחן ערוך. מ"ב=משנה ברורה. כה"ח=כף החיים.

ולערך השולחן ביום הראשון לכבוד היום השני (כל שכן לכבוד שבת). ומכל מקום אם מדיח הכלים או מסדר הבית כדי שיהיה נאה ומסודר לכבוד היום הראשון עצמו, מותר (מ"ב ש"ב, י"ט). ומותר להוציא ביום הראשון אוכל מהמקור על מנת שיפסיד ויהיה מוכן לכבוד היום השני, ואין זה בכלל הכנה (חזו"ע שבת ב, תמז).

יז. רחיצה – מותר ביום-טוב לרחוץ כל גופו במים שהוחמו באמצעות דוד שמש (לא בילה) באמבטיה פרטית שבביתו (מב), ויזהר מסחיטה.

תפילות ראש השנה

א. יש לשים לב לתוספות ולשינויים שבתפילה. ומותר להוסיף בקשות בסיום התפילה ב"אלוקי נצור". ואדם מבני עדות המזרח שמתפלל עם אשכנזים, יתפלל בנוסח התפילה של הספרדים (י"ט).

ב. שמחה – התפילות בראש השנה תהינה בשמחה ובטוב לבב ומתוך כוונה גדולה, כי בטוחים אנחנו בישועת ה' שיכתבנו ויחתמנו לחיים טובים. ולא כאותם שמביאים את עצמם לידי בכי, שהרי ראש השנה הוא יום שמחה, וכמו שנאמר: "וְשִׂמְחַתְּ בְּחַגְגֵךְ", ונאמר: "תִּקְעוּ בְּחַדְשׁ שׁוֹפָר בְּכֶסֶה לְיוֹם חֲגֹגוֹ" (י"ט). אבל אם מתעורר לבכיה מחמת התרגשותו ודביקותו בתפילה, אין בזה מניעה (י"ט).

ג. שליח ציבור – ידקדקו לחזר אחרי היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא [ועי' שו"ע נג, ד], ושיהיה נשוי ובן שלושים ומעלה. מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל, אבל אם מתפלל בחזקה, אין עונים אחריו אמן (רמ"א תקפ"א, א).

וכל העוזרים ומסייעים לשליח ציבור שאינו הגון, כאילו גוזלים טוב מן הקהל ועתידים ליתן את הדין. והיודע בעצמו שאינו בקי מאוד ויודע לשמור אפילו משגגה, אין לו להכניס את עצמו בעבודת ה' (מ"ב, י). ופשוט שאם מזדמנים לפנינו שני חזנים, אחד שהוא בן תורה וירא חטא ואינו נשוי ובן שלושים, והשני הוא איש פשוט והוא נשוי ויותר משלושים - הבן תורה קודם (מ"ב, י). ויש להיזהר לעשות הכל בצורה מכובדת, שלא יבוא לידי מחלוקת.

ד. י"ג מידות – בשעת פתיחת ההיכל בראש השנה, יש להימנע מלומר י"ג מידות, מכיון שהוא יום-טוב (קט"ו שו"ת וי"ש ה"ב, יא).

מנהגי ראש השנה

א. זחירות מכעס – יזהר האדם מאוד שלא יבוא לידי כעס בראש השנה, כי מלבד חומרת איסור כעס בכל זמן, הרי כשכועס בראש השנה הוא סימן לא טוב. ולכן, אם בא מבית-כנסת וראה שהשולחן אינו ערוך, לא יכעס ולא יקפיד אפילו בליבו. והאשה תהיה זריזה לסדר את כל הענינים קודם שיבוא בעלה, וגם זה יהיה לסימן טוב (בא"ח נצבים, ו; מ"ב תקפ"ג, ה).

ב. ברכות – נוהגים שכל אחד אומר לחבירו: לשנה טובה תכתב (רמ"א תקפ"ג, ח), והספרדים מברכים גם בברכת "תזכה/ו לשנים רבות נעימות וטובות".

ג. קידוש זבציעת חפת – עושים קידוש כפי שמופיע במחזור. ונוהגים לאחר הבציעה לטבול את הפת במלח ג' פעמים ואחר כך בסוכר (או בדבש) (כה"ח תקפ"ג, ד ועי' חזו"ע רנב).

ד. סימנים – מנהג ישראל להביא על השולחן בשני הלילות של ראש השנה מיני פירות וירקות שיש בהם רמז לסימן טוב לכל ימות השנה, ומביאים: תמרים, רימונים, תפוח בסוכר או דבש, רוביא (לוביא), כרת"י, סילקא (עלי תרד) ודלעת (עי' שו"ע תקפ"ג, א). [ויש נוהגים לאכול מראש כבש (עי' שו"ע ש"ס, ב) או איל (ויזהרו לקנותם עם הכשר מהודר בלבד. ובמחז' מצויות לעתים תולעים, ויש לבדוקו בדיקת המזון הכלכה ב, 624)], ואם אין לו ראש כבש, יקח ראש של בהמה או של עוף (מ"ב ש"ס, ז; צח). - ויש שנמנעים מלאכול דג בראש השנה (כי הוא מלשון דאגה), ויש נוהגים להקפיד להביא דגים בראש השנה ואומרים שנפרה ונרבה כדגים (ק. ועי' מ"ב ש"ס, ה) (וגם בהם צריך זהירות מתולעים).

להכין צרכי שבת ביום שישי, אסור לעשותם ביום חמישי (מ"ב, מא) (ובדיעבד שעבר ובישל ביום טוב ראשון, מותר לאוכלו בשבת (מ"ב, מב)).

ז. חזין כל צרכי שבת – מי שהכין מערב יום-טוב את כל צרכי שבת, מעיקר הדין אינו צריך לעשות עירוב תבשילין בשביל הדלקת הנרות מיום-טוב לשבת, אך מכל מקום לכתחילה טוב שיניח עירוב תבשילין בלא ברכה, ויאמר: "בעירוב זה יהיה מותר לנו להדליק הנר מיום-טוב לשבת" (עי' שו"ע, י"ט; רע"ז). ואם מרתיחים מים להוסיפם למיחם בשביל שבת, יש לעשות עירוב תבשילין בברכה.

ח. רב חזיר – מצוה על הרב הגדול שבעיר או רב השכונה, לערב על בני עירו או שכונתו. ומכל מקום, לכתחילה חייב כל אדם לעשות עירוב תבשילין בעצמו, ולא יסמוך על העירוב של הרב, ורק אם שכח או נאנס ולא עירב יכול לסמוך על כך (שו"ע, ז).

ט. שמירת העירוב – ראוי לעטוף את העירוב ולהניחו במקור כדי שלא יבואו בטעות לאוכלו קודם שיבשלו או יאפו ביום-טוב לצורך שבת (עי' שו"ע סו וזו י"ח). אבל בדיעבד שנאכל, יכול לסמוך על העירוב של רב העיר (עי' שו"ע, ז; רצ"ב).

י. שכח להניח עירוב – מי ששכח להניח עירוב תבשילין, ונזכר בכך בבואו לבית-הכנסת סמוך לשקיעה להתפלל תפילת מנחה, ואין לו שהות ללכת לביתו להניח העירוב ולחזור להתפלל מנחה, יכול לסמוך על דברי המתירים שיכול לעשות העירוב בהיותו בבית-הכנסת, דהיינו, שיחשוב על איזה תבשיל שבביתו, ויאמר: "בזה העירוב יהא מותר לנו לאפות ולבשל ולהדליק את הנר", אך בכל אופן לא יברך "על מצות עירוב" (ועל צד היותר טוב, יתנה ויאמר: "ואם לא יועיל עירובי על פי הדין, אני סומך על העירוב של הרב") (י"ט).

יא. הקדמת הבישולים – גם כאשר הניח עירוב תבשילין, יש להשתדל לכתחילה להקדים לבשל ביום-טוב שני (יום שישי) בשעה מוקדמת את צרכי השבת, ויסיימם בעוד היום גדול, כך שאילו יזדמנו לו אורחים ביום-טוב יוכל להגיש התבשילים לפנייהם לאכילה. ומכל מקום אם התעכב מחמת איזה אונס, רשאי להמשיך לבשל ביום-טוב עד סמוך לשקיעת החמה (מ"ב, א) [והחמין שמטמין ביום-טוב לשבת יהיה מבושל לפחות שליש בישול מבעוד יום (מ"ב ש"ס)].

יב. אכילת העירוב – המנהג לאכול את העירוב תבשילין בשבת. בפת ישתמש לחם משנה בליל שבת ובשבת בבוקר, ובסעודה שלישית יבצע אותה ויאכלנה (מ"ב, מח ויא). ואת התבשיל יכול לאכול כבר בליל שבת (ש"ס"כ פ"ב הערה לה).

יג. נשים – אשה שאין לה בעל, אם יודעת, מחוייבת לעשות עירוב תבשילין בעצמה, ואסור לה לסמוך על העירוב של רב העיר. (מג"א, יא; קיצושי"ע קב, ד).

יד. עירוב למי שאינו יודע – יכול אדם לערב עירוב תבשילין לשכנו שאינו יודע לעשות זאת, ויאמר איתו את הברכה מילה במילה, ואחר כך יאמר: "בזה העירוב יהיה מותר לבעלת הבית הזה לאפות ולבשל ולהדליק הנר" וכו'. ומצוה לעשות כן כדי לזכות את הרבים, וכך היה מנהג קדום בירושלים, שגדולי הרבנים היו שולחים תלמידי חכמים מבית לבית לזכות את אלו שאינם בקיאים שיעשו להם עירובי תבשילין (בא"ח ש"א ס"פ צ"ז, ד; רצ"ט).

טו. חכנת שאר צרכים מיום-טוב לשבת – כשהאדם הניח עירוב תבשילין, ואמר: "בזה העירוב יהיה מותר לנו וכו' ולעשות כל צרכינו מיום-טוב לשבת", אזי מותר להדיח הכלים, לערוך השולחן ולהציע המטות מיום-טוב לשבת, וכן לגלול הספר תורה לצורך הקריאה בשבת וכדומה (מ"ב ש"ב, י; ש"ב).

טז. חכנה מיום א' של ראש השנה ליום ב' – אף על פי שביארנו שעל ידי העירוב תבשילין מותר להכין מיום-טוב השני לשבת, אולם אסור לעשות הכנות מיום הראשון של ראש השנה ליום השני (שו"ע תק"ג, א ומ"ב, ד), עד לאחר צאת-הכוכבים [ואז אין צריך לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש"]. ולכן, אסור לבשל, להדיח כלים

ד. קטנים – קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים ממצות שופר, ואם הגיעו לגיל חינוך, מצוה לחנכם במצוה זו. ומכל מקום אין להביא לבית-הכנסת ילדים קטנים ביותר הגורמים להפרעות ומסיחים את דעת הציבור מהתפילה ומשמיעת קול השופר כראוי (קיצור שלי"ה, הובא בקמח סולת עמי' תא סני"ג; מ"ב תקפז, טז).

ה. התקוע – ראוי שהתוקע ילמד היטב דיני השופר וסדר התקיעות, כי לפעמים מאיזו סיבה נופלת טעות, וצריך לדעת כיצד לנהוג אם להמשיך בתקיעות או לחזור לראש הסדר (מ"ב תקפז, יח), כמו כן צריך לדעת היטב את אופן התקיעות וכמה להאריך בהן, וראוי שרב בית-הכנסת או תלמיד חכם אחר יבדוק את התוקע לפני ראש השנה כיצד הוא תוקע, כי לא כל היודע לתקוע בשופר יכול להוציא את הרבים ידי חובתם.

ו. כשרות השופר – יש לשים לב על כשרות השופר, שיהיה עשוי מקרן חלולה של בהמה או חיה טהורה, ושלא יהיה גזול, כמו כן אם בשופר נוצר נקב או סדק, הדבר תלוי בפרטים רבים, ויש מצבים שהוא פסול (ע"י שו"ע, תקפז). ובעת האחרונה נמכרים בארץ שופרות פסולות, ולכן יש לקנותם רק מחברות המייצרות בארץ בהשגחה קבועה, או לחילופין לקנות שופרות מיובאים עם השגחה משעת הייצור על ידי גורם מוסמך, ובשום אופן אין להסתמך על יבואנים ומוכרים המבטיחים הבטחות ללא כיסוי על כשרות השופר ("עדכון כשרות" של הרבנות הראשית לישראל, מס' 020020).

תשליך

א. תשליך – נוהגים ביום הראשון של ראש השנה, אחרי תפילת מנחה, ללכת אל הים, נהר, מעיין או באר מים חיים ולומר שם "תשליך" באמירת פסוקי "מי אל כמוך" וגו' (שער הכוונות ז:; רמ"א תקפג, ב), ובעת האמירה מנערים את שולי הבגד העליון (כה"ח שם, ז). ונקרא בשם "תשליך" על פי הפסוק (מ"ב ז, יט): "וְתִשְׁלֹךְ בַּמַּצְלוֹת יָם כָּל חַטָּאוֹתֶיךָ". ואם אין אפשרות להגיע למקור מים, אפשר למלא קערה עם מים ולאומרו בבית-הכנסת או בבית. – ומי שלא אמר תשליך בראש השנה, יכול לאומרו במשך כל עשרת ימי תשובה (נשעי גבריאל סט, טז).

ב. נשים וקטנים – נשים וקטנים אינם חייבים בסדר אמירת תשליך (נש"ג שם, ח), אך רשאים לאומרו, ובלבד שהנשים תקפדנה על גדרי הצניעות בלבושן ובהתנהגותן, ושלא תתערבנה בין האנשים.

יום שני של ראש השנה

א. חזקת נרות – מדליקים נרות לכבוד היום השני, ויש להעביר אש מנר שהודלק מערב החג, ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב". וכן סמוך לצאת החג (שעה: 6:35), יש להעביר אש ולהדליק נרות שבת בברכה.

ב. תיקון הנרות – המדליקים נרות שעוה יזהרו שלא לחמם ביום-טוב את תחתית הנר באש על מנת להדביקו בפמוט, מכיון שיש בכך איסור ממרח. ואם הפמוט סתום משעוה מותר לנקותו על ידי סכיץ (כף החיים תקיד, מא וחזו"ע י"ט, טא), אך לא יגע בשעוה בידיו (שם"כ יג, מג), והעצה הטובה ביותר עבורם היא להשתמש ב"נרוניות".

ג. פרי חדש – בקידוש ליל שני של ראש השנה, טוב להניח לפניו פרי חדש, כדי לברך גם "שהחיינו" בקידוש. ואם אין לו פרי חדש, אף על פי כן יברך "שהחיינו" (שו"ע תר, ב; בא"ח נצבים, ח; קטג).

הלכות תשובה

על פי דברי רבינו הרמב"ם

א. חישוב העוונות – כשם ששוקלים זכויות אדם ועוונותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלים עוונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו, ביום-טוב של ראש השנה. מי שזכויותיו מרובות יותר מעוונותיו – צדיק, ומי שעוונותיו מרובות על זכויותיו – רשע, חצי זכויות וחצי עוונות – בינוני. וחישוב זה אינו

והמנהג הנכון הוא להביאם לאחר שנטל ידיו וברך "המוציא" ואכל כזית מן הפת. ומברכים תחילה על התמרים "בורא פרי העץ" ומכוונים לפטור את שאר פירות העץ, טועמים מן התמר, ואחר-כך אומרים את נוסח ה"יהי רצון" כפי שמופיע במחזורים, ואוכלים את התמר, וכן ינהג ביתר הסימנים (בא"ח נצבים, ד; צג) (ויזהר שלא יברך ברכת "בורא פרי האדמה" על מיני ירקות מבושלים כמו רוביא, דלעת או ברכת "השכל" על ראש כשב, אפילו אם אינו אוכלם עם הפת). – ורשאים בני הבית לברך בעצמם ברכת "בורא פרי העץ", ואינם חייבים לצאת ידי חובה דוקא בברכתו של בעל הבית (אפילו אם ענו אחריו "אמן") (נצב).

ה. הסעודה – אוכלים ושותים ושמחים בראש השנה (שו"ע תקצז, א), שאף על פי שהוא יום דין, מכל מקום שייכת בו מצות "וְשִׂמְחֶתְךָ בְּחַגְגְךָ" (מ"ב, א), ומכל מקום לא יאכל כל שובעו, למען לא יקל ראשו, ותהיה יראת ה' על פניו (שו"ע שם). ואין ראוי לעשות "על האש" בראש השנה.

ו. מאכלים חמוצים – יש נוהגים שלא לאכול מאכלים חמוצים, וכן יש נמנעים מאכילת דברים חריפים (שם). ויש אומרים שאם מערב דברים חמוצים בתבשיל או במשקה באופן שאינו הופכם לחמוצים, אלא רק נותן בהם טעם טוב, אין חשש כלל (פסקי תשובות, ו. דה הערה 30. וכן שנתתי שם הגרב"צ אבא שאול זצ"ל).

ז. ניצול הזמן/תחילים – יזהר בראש השנה שלא ידבר דברים בטלים, וינצל את הזמן ללימוד תורה להרבות בזכויות ומליצי יושר, ועל ידי כך מעורר גם את המלאך שלו למעלה להתפלל עליו, מה שאין כן כשהוא יושב בטל (כף החיים תקפג, ז), וכל שכן שאין לעסוק בשיחה בטלה וקריאת עיתונים. ויש נוהגים לקרוא את כל ספר התהילים בשני ימי ראש השנה, שמנין המזמורים ביחד הוא מנין כפ"ר (כה"ח שם, לח; קפה).

ח. שיגח – מנהג טוב שלא לישן ביום ראש השנה (רמ"א תקפג, ב), ואם ראשו כבד עליו, יישן מעט אחרי חצות היום (בא"ח נצבים, יא). ומכל מקום, ההקפדה היא במי שאינו מתחשב בקדושת היום, והולך לישון ללא כל סיבה מוצדקת, אבל כשהלך לישון בלילה ואינו מתעורר משנתו בעמוד השחר אלא לאחר מכן, אין בכך זלזול בראש השנה (הליכות שלמה, כ; חזו"ע קפד). ורבים נוהגים להתפלל בראש השנה עם הנץ החמה, ותבוא עליהם ברכה.

מצות שופר

א. חמיעה זמנא – מצות עשה מן התורה על כל אחד מישראל לשמוע קול שופר בראש השנה, שנאמר (במדבר כט, א): "וְיִזְכֹּר יְהוָה לְכֹסֶם". וכתב רבינו הרמב"ם (תשובה ג, ד): אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה היא גזירת הכתוב, רמז יש בה: עורו וְשִׁנְיִם משנתכם וְנִרְדַּמִּים הקיצו מתרדמתכם, חפשו במעשיכם וחיזרו בתשובה, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. ע"ל. – קודם התקיעה בשופר, מברכים: "ברוך וכו' לשמוע קול שופר". וכל היום כשר לתקיעת שופר, החל מהנץ החמה ועד השקיעה, שנאמר "יום" תרועה (שו"ע תקפז, א ומ"ב).

ב. חפסק – אסור להפסיק כלל בדיבור בין הברכה לתקיעת השופר. ואם סח שלא מענין השופר והתקיעות – צריך לחזור ולברך. וכן אסור להפסיק בדיבור בין סדר תשר"ת לתש"ת, ובין תש"ת לתר"ת. ואיסור זה חל גם על התוקע וגם על קהל השומעים. וכמו כן אין להתוודות בפיו בין סדר לסדר (כפי שמופיע בכמה מחזורים), אלא די בכך שבאותה שעה יהרהר בתשובה בליבו (קלה). – ואפילו בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אין לדבר אלא מענין התפילות והתקיעות, ואם הוצרך להתפנות, יכול לברך ברכת "אשר יצר" (קלח).

ג. נשים – נשים פטורות ממצות שופר, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמה (שו"ע תקפז, ג, ו). ומכל מקום, הנוהגת לשמוע קול שופר, יפה עושה, ויש לה שכר מצוה (מ"ב שם, ח) [ותאמר שעושה כן "בלי נדל" – ואשה שכבר נהגה כן, צריכה להמשיך במנהגה, או שתעשה התרת נדרים (בא"ח נצבים, יז; חזו"ע קל)].

כגון: מי שחילל שבת, התגלח בתער, אכל מאכל לא כשר, לא הניח תפילין, לא התפלל וכדומה. אבל עבירות שבין אדם לחבירו, כגון: המכה את חבירו או המבייש ומקלל חבירו או גזלו וכדומה, אינו נמחל לו לעולם, עד שיפייס את חבירו וישיב לו מה שגזל ממנו (שם ב, ט).

י. המוחל לא יחא אכזר – אדם שפגעו בו ובאים לבקש את סליחתו, אסור לו להיות אכזרי ולא להתפייס, אלא בשעה שמבקשים ממנו סליחה, יסלח בלב שלם ובנפש חפצה. ואפילו אם ציערו אותו הרבה, לא יקום ולא יטור, וזוהי דרכם של עם ישראל וליבם הטוב (שם ב, י; רמ"א תרו, א). וטוב שהחזן יכריז קודם "כל נדר", לומר: "רבותי, תמחלו זה לזה!" ויאמרו הקהל: "מחלנו!" כדי שתתעורר באותה שעה סנגוריה למעלה על ישראל, דבר בעיתו מה טוב (בן איש חי, ש"א וילך, ה).

יא. סליחה מזהורים – כל אדם צריך להזהר לבקש סליחה ומחילה מהוריו, כי בודאי שלא נהג עימהם בכבוד הראוי להם במשך השנה. ואם הבן לא ביקש את מחילתם, מכל מקום ימחלו לו הוריו מחילה גמורה בפה מלא. וכן בני הזוג צריכים לבקש מחילה אחד מהשני (בן איש חי, שם ט, ט).

יב. עשרת ימי תשובה – אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרת הימים שבין ראש השנה ליום-הכיפורים היא יפה ביותר ומתקבלת מיד, שנאמר (ישעיהו נה, ז): "דַרְשׁוּ ה' בְּהִמְצְאוֹ, קְרָאֵהוּ בְּהִיטּוֹ קְרֹב", שבימים אלו הקב"ה קרוב ביותר לעם ישראל (רמב"ם שם ב, ט).

ונהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום-הכיפורים יותר מכל השנה (שם ג, ד), ויש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב מהם (רמ"א סי' תרג), וילמד בספרי מוסר (מ"ב שם, א) וימעט בעסקיו. וראוי לאדם שיתנהג בימים אלו גם בחומרות שאינו נוהג בהן כל השנה, שהרי גם אנו מבקשים מאת ה' יתברך שמו שיתנהג עימנו בחסידות (ע"י רמ"א שם; קיצושים קל, א-ב). ותשתדל האשה לקיים מצוות הפרשת חלה בימים אלו (בן איש חי נצבים, כה וע"ע ש"ב טף שמיני ג).

יג. תיקון שבעת ימי השבוע – כתב רבינו האר"י ז"ל ששבעת הימים שבין יום ראש השנה ליום-הכיפורים, הם כנגד שבעת ימי השבוע, ובכל יום ויום יעשה תשובה כפי כוחו ויכוין לכפר בזה על כל מה שחטא במשך השנה כנגד אותו היום. למשל: ביום ראשון בשבוע, יכוין לתקן כל מה שחטא בימי ראשון שבמשך השנה, וביום שני יכוין לתקן את כל ימי שני שבאותה שנה, וכן על זה הדרך (שער הכוונות, דף צ' ע"ג).

כתיבה וחיטת טובה

תזכו לשנים רבות נעימות וטובות

נא לשמור על קדושת העלון • מומלץ לשמור את העלון וליהנות ממנו גם בשנה הבאה • ניתן להשיג את העלון באינטרנט באתר המשרד לשרותי דת: www.dat.gov.il, ובאתר "מאור לפסגה":

www.maorlapisga.org

העלון מוקדש לרפואה: חיה ברכה חפצני בת שמחה, נופיה כהן ובנותיה, עורד חי בן יונה, מנחם בן אסתר, מטילדה בת שרה, נפתלי בן יפה, סול בת חסיבה, מרים בת זוהרה, עוזיאל בן מרים, מרים חיה בת מסעודה, נח בן חוה. **להנחלת בנימין בן ג'מילה. יוזת הגון לאורטל בת תמר. ולעילוי נשמת:** הרב מרדכי אליהו בן מזל, נחום חפצני, ברוך, חביב, אריה, שמעון, יפתח ועיר למשפחת חפצני, יוסף כהן, אמונה בת מרשה, אסתר אהרן בת שרה, שרה בת בלה, דוד בן מזל, גולה בת רוזה, רוזה שושנה בת ג'יה, יפה גרעיה בת סרינה, דוד חי בן לאה, מרים חטיבאשווילי, משולם בן צבי, שלום בן סוליקה, ר' שמעון בן איו"ה, סעדה בת רחל, דוד בן אסתר, מרסדס בת תמר, מסעוד בן אנושה, ששון בן שרה, אביה יהושע בן רונית, מנאל בוריס בן יוסף, ג'מילה בת טאוס, משה גרובער, ולדימיר אקסלרוד, חיים חי מנחם בן בלנש, יהודה בן שרה, דוד בן דורית. **תודה מיוחדת** לרו"ח שי פנחס חי"ו על העזרה והליווי המקצועי.

לפי מנין הזכויות והעוונות, אלא לפי איכותם וגודלם, כי יש זכות שהיא שקולה כנגד כמה עוונות, ויש עוון שהוא שקול כנגד כמה זכויות, ורק הקב"ה שהוא אֵל דעות, יודע היאך מחשבים הזכויות כנגד העוונות (הלכות תשובה ג, ג ו' א' ב).

ב. התשובה ושלביה – (א) עזיבת החטא - שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו. (ב) קבלה לעתיד - יחליט בליבו באמת שלא יעשהו, עד שיוכל להעיד עליו יודע תעלומות [=הקב"ה] שלא ישוב לזה החטא לעולם. (ג) חרטה - יתחרט ויצטער על חטאו. (ד) וידוי - צריך להתוודות בפיו ולומר את אשר החליט בליבו (שם ב, ב). כל הנביאים כולם ציוו על התשובה, ואין ישראל נגאלים אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותם, ומיד הם נגאלים (שם ז, ה).

ג. זידי פח – כל המתוודה בפיו על החטאים שעשה, אך לא החליט בליבו לעזובם, הרי זה דומה לאדם שטובל במקוה וְשָׂרַץ בידו, שאין הטבילה מועילה לו עד שישליך השרץ הטמא, כך גם לא מועיל היודוי אם האדם אינו משליך ועוזב את חטאיו (שם ב, ג).

ד. תשובה ממחשבות ומידות רעות – מצות התשובה אינה רק מעבירות שיש בהן עשיית מעשה, כגון עריות, גזל, גניבה וכיוצא בהן, אלא כשם שצריך האדם לשוב מאלו, כך הוא צריך לחפש גם בדברים שאין בהם מעשה, כגון מחשבות ודעות רעות שיש לו. כמו כן צריך לשוב מן הכעס, האיבה, הקנאה, הליצנות, רדיפת הממון, הכבוד, רדיפת המאכלות וכיוצא בהם, מן הכל צריך לחזור בתשובה (שם ז, ג).

ה. דרכי התשובה – מדרכי התשובה להיות החוזר בתשובה צועק תמיד לפני ה' בְּבִי וּבְתַחֲנוּנִים, ועושה צדקה כפי כוחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו, עד שיקָאֵה כאילו הוא אדם אחר ואינו אותו האיש שעשה אותם המעשים, ומשנה מעשיו כולם לטובה ולדרך ישרה (שם ב, ד).

ו. מעלת בעל תשובה – אל יחשוב בעל תשובה שהוא רחוק ממעלת הצדיקים מפני העוונות והחטאים שעשה, שאין הדבר כן, אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם. ולא עוד אלא ששכרו הרבה, שהרי טַעַם טַעַם החטא ובכל זאת כבש את יצרו ופרש מהחטא. ואמרו חכמים [ברכות לד:]: מקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד בו, כלומר, מעלתם גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שהם כובשים יצרם יותר מאחרים (שם ז, ד). אמש היה מובדל מה' אלוקי ישראל, צועק ואינו נענה, ועושה מצוות וטורפים אותן בפניו. והיום הוא מודבק בשכינה, צועק ונענה מיד, ועושה מצוות ומקבלים אותן בנחת ושמחה, ולא עוד אלא שמתאווים להן (שם ז, ז).

ז. תשובה בסוף ימיו – אפילו אדם שהיה רשע כל ימי חייו, אם עשה תשובה בסוף חייו, תשובתו מתקבלת ואין מזכירים לו ביום הדין שום דבר ממעשיו הרעים (שם א, ג ו' א). – ואל יחשוב אדם בליבו שאם כן יעשה עבירות כל ימי חייו וברגע האחרון יחזור בתשובה – טעות גדולה היא – כי על כך אמרו בגמרא (יומא פה: רמב"ם ז, א) שהאומר: "אחטא ואשוב, אחטא ואשוב", דהיינו שיעשה חטאים כרצונו ואחר כך ישוב בתשובה - אין מספיקים בידו לעשות תשובה, כלומר, שמשמים לא יתנו בידו את האפשרות לעשות תשובה והוא ימות ברישעתו. וכן האומר: "אחטא, ויום-הכיפורים מכפר" - אין יום-הכיפורים מכפר לו.

ח. תשובה מעולה – ישנה תשובה גמורה, שהיא במעלה הגבוהה ביותר, והיא, באדם שבא לידו דבר עבירה שעשה אותו בעבר, ויש באפשרותו ובכוחותיו לעשותו כעת ללא כל חשש, והוא פורש ואינו עושהו מחמת התשובה, הרי זו תשובה מעולה (שם ב, א).

ט. עבירות שבין אדם לחבירו – יום-הכיפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל (שם ב, ז). התשובה ויום-הכיפורים מכפרים על עבירות שבין אדם לבורא,